

Barbara H. Rosenwein, Riccardo Cristiani, *Šta je istorija emocija?*, s engleskog prevela Diana Prodanović Stankić (Novi Sad: Mediterran Publishing, 2019), 188 str.

Na hrvatskom jeziku stručna je javnost imala priliku upoznati američku medievisticu Barbaru H. Rosenwein 2015. godine. Tada je u *Historijskom zborniku* objavljen prijevod njezinoga članka *Problems and Methods in the History of Emotions*. Tekst je izvorno objavljen pet godina ranije u časopisu *Passions in Context: International Journal for the History and Philosophy of the Emotions*. Članak je prevela Dora Kosorčić.¹ U koautorstvu s Riccardom Cristianijem, također medievistom, Rosenwein je 2017. objavila studiju *What is the History of Emotions?* (Cambridge: Polity Press). Hrvatski se prijevod knjige, kako to nažalost inače biva, još nije dogodio, a čini se da se kod nas ne može pronaći ni engleska verzija jer valjda je, nagađam, nakon COVID-a sve dostupno *online* ili pak treba naslutiti da se više ne prevodi s *linguae francae* pa to onda ne treba ni očekivati? Preko granice, izgleda, neke bolje vijesti i trendovi. Dvije godine nakon objave knjige *What is the History of Emotions?*, dakle predpandemijske 2019., već je bio uslijedio prijevod na srpski jezik. Koliko mi je poznato radi se o trećem prijevodu, već ranije knjiga je prevedena na turski i japanski jezik.² U izdanju nakladničke kuće Mediterran Publishing, objavljen je dakle u Novom Sadu prijevod *Šta je istorija emocija?*, a potpisuje ga Diana Prodanović Stankić.

Nakon kratkog predgovora sa zahvalama (str. 9), u uvodu (str. 11–17) Rosenwein i Cristiani konstatiraju da posljednjih desetljeća svi koji mogu raspravljaju i pišu o emocijama. U priču su se, nadodaju, uključili i povjesničari pa tako novopečena historija emocija proučava emocije kao društveni proizvod, inzistira na ovisnosti i nedjeljivosti kognitivne i emocionalne domene te se usmjerava na propitivanje proživljavanja i izražavanja emocija u prošlosti, pokušavajući detektirati promjenu. Namjera je autora da ovom knjigom svima zainteresiranima pruže putokaz kako zakoračiti u historiju emocija pa je, shodno tome, naglasak stavljen na metode.

¹ Vidi Barbara H. Rosenwein, „Problemi i metode istraživanja povijesti emocija”, *Historijski zbornik* 68/2 (2015): 437–458; U istom je broju nekoliko tekstova bilo posvećeno historiji emocija, a radi se o izlaganjima s okruglog stola „Povijest emocija: pomodni trend ili interdisciplinarna platforma?” održanog 13. svibnja 2015. godine na Festivalu povijesti Kliofest 2015. u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

² Barem tako u svojoj bibliografiji navodi Barbara H. Rosenwein.

Rosenwein i Cristiani započinjući prvo poglavlje *Nauka* (str. 19–43) utvrđuju kako su o emocijama, mada koristeći različite termine, pisali antički filozofi te kasnoantički i srednjovjekovni teolozi, a u 19. stoljeću terminom „emocija” potisnuti su termini poput strasti, osjećanja i sl. Dakako, da bi povjesničari uopće mogli razglabati o emocijama, potrebno se prvo informirati o tome što o njima kažu psiholozi pa tako autori pobrojavaju četiri osnove teorije koje su, kako upućuju, utemeljile modernu psihologiju. Prva od njih teorija je Charlesa Darwina, a počiva na tome da su emocije usađene navike unutar samoga tijela, međutim suvremena psihologija ipak ne smatra da su emocije samo relikv primitivne i daleke prošlosti. Drugu teoriju oblikovao je William James, američki filozof, povjesničar i psiholog. I za njega su, navode autori, emocije unutar tijela i automatizirane su, no zanimale su ga promjene unutar tijela, odnosno kako tijelo proživljava emociju. Kognitivistička tradicija iznijela je, upućuju autori, teoriju procjene, a u suštini se radi o tome da su emocije neka vrst vrednovanja. Nasuprot tome, neki psiholozi odbacuju takav „racionalan” pogled na emocije i tvrde da postoji nešto što se javlja prije same emocije, a to je afekt. Vođa pobune bio je psiholog Silvan S. Tomkins čija se teorija o afektima temelji na tome da se oni aktiviraju urođenim i naučenim podražajima, oni su podsvjesni, a za njih postoji neurološka osnova i različite razine stimulacija kako bi se afekt dogodio. Konačno, četvrta je teorija koja propagira tezu kako su emocije naučene i usvojene sukladno društvenim normama. Dakle, s društveno-konstruktivističkog stajališta izražavanje emocija igranje je uloge podložno normama, što bi u konačnici značilo da se emocijama upravlja izvana.

Mišlju *Istoričari su oduvek govorili o emocijama, koje su uvek začinjavale priče i opravdavale motive* autori uvode čitatelje u drugo poglavlje *Pristupi* (str. 43–87). Premda suvremena historija emocija ima svoje prethodnike (Johan Huizinga, francuski analisti-osnivački Škole, Norbert Elias itd.), ona je mlada historijska subdisciplina utemeljena 1985., kada su Peter N. Stearns i Carol Z. Stearns lansirali koncept emociologije. Predložili su da se povjesničari usmjere na propitivanje emocionalnih standarda te protokola društvenog upravljanja emocijama u prošlosti. Sljedeći je korak u etabliranju historije emocija učinio William Reddy kujući koncept emotiva kao treće kategorije iskaza, emocija izrečenih govorom, koji mijenjaju one kojima su upućeni i one koji ih izražavaju. Štoviše, emotivi su pod vodstvom emocionalnih režima koji po potrebi reguliraju i sankcioniraju pojedinčevo ponašanje. Koautorica ove knjige Barbara H. Rosenwein bila je nezadovoljna prezrivo stavom povjesničara moderne i suvremene povijesti, koji su prema srednjem vijeku preuzimali Elijasovu ocjenu, a ujedno rezignirana emociologijom i emocionalnim režimima koji su prenaplašavali utjecaj političke moći pa je ponudila koncept emocionalnih zajednica. One u svojoj suštini mogu biti bilo koja društvena zajednica sa svojim vlastitim „sistemima osjećaja” i vrijednosnim emocionalnim motrištima, a pritom je u njihovom rekognisciranju važno koristiti što više povijesnih izvora te detektirati vrsnu razliku između pojedinih, što posljedično svaku od njih čini specifičnom. Pred sami kraj poglavlja, autori se dotiču performativnog pristupa emocijama i upućuju na njemačkog povjesničara Gerda Althoffa koji je ustanovio, osvrćući se na srednjovjekovnu ko-

munikaciju ritualima (klečanje, prisege, kleričko imitiranje Krista i sl.), da su impulzivni izljevi emocija, poput primjerice vladareva bijesa, u suštini slijedili jasna i poznata, ako ne i nepisana pravila. Potonji pristup ne osporava da ljudi mogu proživljavati emocije koje pokazuju, ali ni ne isključuje da mogu lažno predstavljati svoje emocije. Pišući o nabrojanim pristupima historije emocija, autori knjige oprimjeravaju njihovu (dis)funkcionalnost istraživanjima i objavljenim studijama začetnika tih istih koncepata te ih primjenjuju analizirajući američku Deklaraciju o neovisnosti.

U trećem poglavlju *Tela* (str. 88–140) autori nastoje ispitati može li historija emocija pomiriti premise po kojima je tijelo ili „neutralno” ili „kulturološko” te može li se s pomoću ove mlade historijske subdiscipline napisati potpunija povijest tijela. Budući da je ovo poglavlje posvećeno predstavljanju teza i radova brojnih autora, prvenstveno kao poticaj za daljnja istraživanja i usmjerenje za upoznavanje različitih pogleda, nećemo se, zbog opširnosti, zadržavati na prikazivanju svega, već ćemo samo izdvojiti nekoliko, po našem sudu, zanimljivih i važnih istraživanja. Britanska povjesničarka Fay Bound Alberti tako je proučavala razvoj ideje da je srce ključ emocionalnog u tijelu. Elena Carrera kritizirala je koncept emocionalnih zajednica i predlagala „tranhistorijske ideološke grupe” ističući dugotrajnost emocija povezanih s dugoročnim ciljevima kao što su zdravlje ili dobrobit. No, dobrobit nije niti mora biti trajna, upućuju autori, bol i patnja povremeno su bili poželjni. Primjerice u raznolikim vjerskim kultovima fizičke patnje kada je trpljenje Kristova tijela postajalo element emocionalnog pejzaža. Na to se nadovezuje i španjolski povjesničar Javier Moscoso koji naglašava performativnost i ističe kako je bol postojala u formi igranja društvene drame. Prilikom proučavanja tjelesnog i emocionalnog važno je imati na umu i „nevolje s rodom” pa su se pojedini povjesničari, a izdvojit ćemo Carroll Smith-Rosenberg, Stephena Jaegera i Pirosku Nagy, pozabavili ženskim istospolnim prijateljstvima, istospolnom muškom ljubavi protkanom uzvišenim vrlinama pa i plakanjem kao moralnim činom čišćenja uklopljenim u viteške modele. Autori se zatim osvrću na razlike u povijesnim periodima kada je muško plakanje bilo (ne) poželjno, a neemocionalna muževnost dosegla je vrhunac, sukladno pojedinim istraživanjima, u prvoj polovici 20. stoljeća s usponom fašističkih ideologija. Zanimljive su studije prakse tijela koje se, dotičući se performativnog pristupa emocijama, pokušavaju usmjeriti na propitivanje uloge fizičkog tijela u njihovu izvođenju. Na tragu toga, autori spominju Monique Scheer koja piše o urođenim i naučenim kapacitetima jer, pojašnjavaju autori, svaka emocija uključuje tijelo i njegove funkcije. Scheer stavlja naglasak upravo na pokret i jezični izraz. Neki noviji pristupi emocijama počivaju izvan *ograničenog tela*, odnosno povjesničari pokušavaju dokučiti povijest tijela, ali i emocija polazeći od premise da se tijelo spaja s onim što je izvan njega, odnosno tijelo je „propusno”. Teorija afekata prilično je marginalna među psiholozima, a ništa bolje nije se provela ni među povjesničarima. Autori ukratko u djelu pišu o toj teoriji koja poznaje i „neorganska” i „neživa” tijela kao afektivna pa tako upućuju kako ranije analizirana Deklaracija neovisnosti može biti istovremeno i performativno sredstvo ali i „izvođač”. Rosenwein i Cristiani zatim se vraćaju društvenom konstrukcionizmu pa postavljajući tezu kako prostori dobivaju

kulturološka i druga značenja koja zatim utječu na ljude, a naglašavajući težnju povjesničara da prodru u povijesne dimenzije prostora upućuju na zbornik *Emotions in the Household, 1200-1900*. Autori se u sljedećem potpoglavlju, razmatrajući tijelo i materiju, dotiču zanimljivog pitanja kako doći do emocionalnih „subjekata”, ako su samo „objekti” dostupni. Dakako, pitanje je prije svega postavljeno arheologiji, a autori ističu britansku arheologinju Saru Tarlow kao pobornicu novijih pristupa. Na kraju se okreću ljudskom mozgu, kojega karakteriziraju kao mjesto pamćenja i mašte pa upućuju na znanstvenike s Instituta Max Planck koji su, analizirajući knjige za djecu koje se pojavljuju u osvjet 19. stoljeća, nastojali dokučiti mijene i mogućnosti oblikovanja habitusa. Očekivano, poglavlje završava zaključkom kako tijelo povlači konce u najvećem broju radova unutar historije emocija.

O budućnosti historije emocija autori pišu u četvrtom poglavlju *Budući pravci* (str. 141–162). Uočavajući kako se ova nova subdisciplina ispočetka širila izvan granica povijesti, autori navode kako se u posljednje vrijeme počelo događati upravo suprotno. Istovremeno su neurolozi, psiholozi i sociolozi marginalizirali povjesničare prilikom proučavanja emocija, ne uzimajući u obzir da one imaju svoju povijesnu dubinu i varijabilnosti. Autori plediraju da historija emocija ne treba biti još jedan dodatni odjeljak povijesti, već treba biti uključena u sva istraživanja, a idealno bi bilo kada bi „znanstvenici” uzimali samu povijest u svoja ispitivanja. Objašnjavajući kako je historija emocija interdisciplinarno polje, autori navode kako su oni koji se njome bave pozvani ne samo izaći iz granica užih specijalizacija, uzrokovanih podjelom povijesti na periode, već čitati i radove antropologa, arheologa i književnih teoretičara, a u konačnici imaju mogućnost ponuditi nove periodizacije povijesti ili ih sasvim napustiti.

Dajući odgovor na pitanje postavljeno u naslovu knjige, autori u *Zaključku* (str. 163–168) tvrde da je historija emocija *tekuća rasprava o mnogostrukim načinima na koje su emocije igrale (...)* ulogu u drami ljudske povijesti. Istovremeno priželjkuju (ili pak obećavaju) kako će historija emocija smanjiti jaz između društveno-humanističkih i prirodnih znanosti. Autori ne štede ni svoje kritičare koji tvrde da emocije pripadaju živom svijetu i da ih je nemoguće naći u vrelima, ali upravo zbog toga što su one *praksa, načini komuniciranja, načini ubjeđivanja, odrednice neke radnje, odrednice mišljenja* može ih biti teško proučavati, ali itekako su prisutne. Na kraju slijedi popis odabrane literature, prilozi te indeks imena i pojmova (str. 169–188).

Cilj knjige *Šta je istorija emocija?* upoznati je povjesničare, ali i druge istraživače (skriveno navija da je u ruke uzme neuroznanost), s metodologijom i historiografijom ove subdiscipline. Iako opsegom mala, ova je knjiga bogata riznica podataka koja nudi sažetke brojnih istraživanja s ciljem upoznavanja čitatelja s raznolikošću pristupa i metoda, istraživanja i zaključaka, prednosti i nedostataka historije emocija kojoj autori prorokuju svijetlu budućnost, ističući kako je pitanje kada će nas „emocionalni naboj” turbulentne sadašnjice potaknuti da proniknemo u prošlost.

Pred sami kraj istaknut ću da je ovaj srpski prijevod, zapisan na latinići, sasvim primjeren. Prevladava dobra terminološka ujednačenost, a ni sami termini nisu pretjerano različiti u hrvatskome jeziku. Bilo bi pomalo nepromi-

šljeno ovu knjigu nazvati udžbenikom ili priručnikom. Najbolja je kategorija ona koju su sami autori odredili u uvodu: *mapa, poput Google karte...* A dodat ću jednostavno – kratka poduka, vodič i usmjerenje u neke nove, izuzetno zanimljive pravce, koji pozivaju ne samo na izlazak iz okvira povijesti, već iz okvira društveno-humanističkih znanosti. Ostaje vidjeti što će budućnost po tome pitanju donijeti.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 18 2023.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti,
godina XVIII, broj 18, 2023.

Glavni i odgovorni urednik
Marko Zidarić

Zamjenica glavnog urednika
Ivana Đorđić

Uredništvo
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Ivan Mrnarević
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Urednici pripravnici
Klara Miholić
Marko Perišić
Ruben Prstec

Redakcija
Filip Bačurin
Marija Biščan
Ivan Ćorić
Ivana Đorđić
Adrian Filčić
Antonija Lapaš
Klara Miholić
Ivan Mrnarević
Marko Perišić
Ruben Prstec
Tijana Vokal
Marko Zidarić

Tajnica Uredništva
Marija Biščan

Recenzenti

dr. sc. Nikola Anušić
dr. sc. Zrinka Blažević
dr. sc. Lovorka Čoralić
akademkinja Nella Lonza
dr. sc. Kosana Jovanović
dr. sc. Jasmina Osterman

Lektura za hrvatski jezik

Iva Antičević
Tina Čatlaić
Mislav Graonić
Nikolina Peškura
Karla Rašić
Josipa Skenderović
Jakov Zidarić

Lektura za engleski jezik

Tina Čatlaić

Prijevod s francuskog jezika

Klara Miholić

Oblikovanje

design.inmedia@gmail.com

Izdavač

Odsjek za povijest Filozofskog
fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Tisak

Studio Moderna d.o.o., Zagreb

Naklada

Tiskano u 100 primjeraka.

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove i mišljenja autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača.

Izdavanje ovog časopisa financirano je novcem dobivenim na natječaju za studentske projekte Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu te sredstvima koja je ustupio Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

Redakcija časopisa Pro tempore iskreno zahvaljuje Odsjeku na financijskoj podršci.

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva

Odsjek za povijest
(za: Uredništvo Pro tempore)
Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Ivana Lučića 3, 10 000 Zagreb

Kontakt

casopis.protempore@gmail.com

Web-stranica

<https://protempore.ffzg.unizg.hr/>